

Gårö/Tokö med Skeppsholmen

Natur

Smålandskustens sydligaste skärgård utgörs av det band av öar, vilka likt en stadig mur skyddar fastlandskusten från Mönsterås i norr till Timmernabben i söder; Skeppsholmen, Gårö/Tokö och Lövä hänger som ett appendix i rakt sydnordlig riktning från Nynäslandet. Mellan fastlandet och raden av öar ligger Timmernabbsviken lugn och trygg för vråkande Östersjö, med Timmernabben och Lövä grenar som vakter på var sida inloppet. I den norra delen, alltså utanför Gårö, Skeppsholmen och Kronobäck är viken smal och det är inte långt till land någonstans. Många små öar utgör nästan landbryggor.

Vikar och glon, öar och holmar mest överallt, vilket påtagligt bidrar till ett mycket omväxlande landskap. Land och vatten skiftar ständigt plats i skitlinjen. Östra och västra kusten skiljer sig dock påtagligt från varandra genom att man i väster är så nära fastlandet att landskapet nästan får insjökaraktär, medan östkusten möter öppet hav med ett diffust Öland i horisontlinjen.

Alla öar i moränskärgården är låga och har en flack profil. På Gårö/Tokö skjuter sig ingen punkt högre än tio meter över havsytan. Inlandsisen har jämnat till konturen och dumpat stenmaterial. Den kambriska sandstenen bildar underlag för all morän i denna del av skärgården. Stränderna är långgrunda och strandängarna breda och artrika. Detta är en för moränskärgården typisk terräng. På Gårö/Tokö är tall mer förekommande än på grannön Lövä i söder.

De båda fastigheterna Gårö och Tokö samsas ju idag på en gemensam ö, men namnen berättar ju att de varit enskilda öar. För inte så många hundra år sedan var de separerade; kanske inte av öppet rinnande vatten men väl av rännilar, vassvikar och sumpmarker; från nuvarande Besängen (tidigare Besviken) på västra sidan och tvärs över till Svarthål på östra sidan.

Den lilla Skeppsholmen norr om Gårö, som förbinder denna rad av öar med fastlandet, har form likt en utsträckt amöba. En form som ytterligare förstärks av alla öar och skär i sunden på båda sidor ön. Skeppsholmen skiljer sig inte från grannöarna i söder mer än till storleken egentligen.

Historia

Förhistorisk tid

Den ringa höjden över havet gör att det land som idag utgör Gårö/Tokö först under bronsåldern började sticka näsan över vattnet. Öarnas kontur är mycket flack, ingen bergklack sticker upp över de andra. Mestadels ligger de höglänta delarna inne på öarna och strandområdena är låga. Nordvästra Gårö utgör undantaget. Här ligger en idag skogbevuxen bergklack strax intill sjön.

Eftersom landet så sent steg ur havet, har inte människan kunna begagna sig av öarna förrän ganska sent. På vad sätt de stått i den förhistoriska människans tjänst, vet vi inte mycket om. Men det röse - eventuellt två - som ligger på den strandnära bergklacken på nordvästra Gårö, berättar om Timmernabbsviken som en förhistorisk farled. Längre norrut i viken finns ett dragställe, en låg landtunga man släpade de tämligen flatbottnade skeppen över, för att komma ut i nuvarande Mönsteråsviken och kanske fortsätta färden norrut via Lyckefjärden till nästa dragställe. Röset är stort; 11 meter i diameter och dryga metern högt. Det troligen förstörda röset något mindre och lägre. De ligger båda väl synliga från viken. Under brons- och järnålder var rösen en vanlig gravform för ”stormän”. I kusttrakter ligger de ofta i mycket markerade lägen och är väl synliga från sjön. Detta har gjort att man diskuterar en sekundär funktion som gränsmarkeringar och/eller orienteringspunkter. Utmed de förhistoriska/medeltida farlederna i södra skärgården ligger rösen strategiskt och tämligen jämt fördelade. Invid dragställena finns ofta samlingar av gravar.

Namn

Namnet ”Gårdöön” uppträder skrivet första gången 1531 och förleden betyder sannolikt gård, bebyggelse. Redan vid 1600-talets mitt har d-et i gård rationaliserats bort, helt i enlighet med den lokala dialekten.

Tokö har säkerligen fått sitt namn av en Toke, som sannolikt var den förste brukaren eller någon som på ett tidigt stadium gjorde sig bemärkt här. Den första innebyggaren vi känner till heter dock Anders (i Tokö) 1537, men han sannolikt inte den förste brukaren av ön.

Jordnatur

Både Gårö och Tokö hörde under medeltid till Kronobäcks jordagods. I samband med reformationen överförde Gustav Vasa det mesta kloster- och kyrkogods till sig själv, till sitt arv och eget, eller till kronan. Många gånger är gränsen mellan kung och krona flytande. Kronbäcksgodset utgjorde inget undantag när det överfördes till kungens arv och eget. År 1647 köpte Fredrik Stenbock alla gårdarna på Gårö och Tokö, men bytte snart bort dem till kronan igen. En av Tokögårdarna skattköptes 1650 och en av Gårögårdarna 1659. Med tiden skattköptes också de övriga gårdarna på de båda hemmanen.

Sockengräns

Trots att den långa räckan öar söder om Oknölandet utgör en geografisk enhet, avskiljs Lövä från de andra öarna genom gränsen mellan Ålems och Mönsterås socknar. Gränsen skär rakt genom sundet som skiljer Gårö/Tokö från Lövä och genom den yttersta udden på Stormsteget, Lövä. Det finns inga uppgifter om att

socken gränsen någonsin justerats eller flyttats. Den har haft samma dragning så långt ner i medeltid vi kan komma.

Bosättning

När Gårö och Tokö togs i människans tjänst som bosättningsort vet vi inte. Namnbruket visar ju tydligt att öarna var etablerade brukningsenheter vid 1500-talets början. Sådana tar sin runda tid att bygga upp. Vi kan därför förmoda att de varit bebodd redan under 1400-talet, kanske än tidigare. Kanske har de dessförinnan nyttjats extensivt för bete och slätter/lövtäkt. När de vid 1500-talets början dyker upp i de skrivna källorna, finns två hemmansdelar på vardera ön. Detta kan betyda att de båda varit koloniserade mycket tidigt och alltså hunnit klyvas mitt i och/eller haft ett så rikt försörjningsunderlag att det tidigt räckt till två gårdar på varje ö. För Gårö, som arealmässigt är relativt stort, ter sig detta inte så märkligt. Men för Tokö, som ju arealmässigt är en liten ö, ter sig detta mer märkligt.

År 1540 redovisas för de två gårdarna på Gårö 5-7 spannland åker (1 spannland = den areal som motsvarar 1 spann utsäde = ½ tunnland), äng till ca 15 lass hö, ollonskog, god fåmark, gott fiske i havet med not och nät och 1541 även någon ”skepeskog”. Vid ungefär samma tid räntade de 4,5 pund smör och till och från också dagsverken. Förhållandet på Tokö var vid samma tid ungefär detsamma. Tokögårdarna är något mindre med bara fem spannland åker och äng till tio lass hö. Man räntar sålunda bara tre pund smör, men gör lika många dagsverken. I övrigt finns också här ollonskog, god fåmark, gott fiske och någon skog till skeppsbyggnad. Båda gårdarna uppges vara bebodda av skärbönder. Den ena gården rapporterades öde 1555, men tas snart upp igen. Med öde avses troligen att gården inte förmådde betala sin skatt, inte att den var övergiven. Att det vara svåra tider visas av den skatteförmedling till ½ mantal vardera som genomfördes senare.

Den 1540 redovisade åkerarealen är -för att vara öar i skärgården – ovanligt stor. I norra och södra skärgården fanns vid samma tid nästan ingen bruten åker alls. Kanske är det den stora åkerarealen som är förklaringen till ägostrukturen om två hemmansdelar per mantal. Uppenbarligen är denna delning tillkommen redan under medeltidens slut (?), eftersom den var ett faktum vid 1500-talets början, och har blivit bestående ända till våra dagar.

Markskiften på Gårö

Befolkningen på Gårö växte i antal. Mot 1700-talets slut hade de två hemmansdelarna fem enskilda brukare och en båtsman. Det började bli trångt och tilltrasslat på inägorna. En lantmätare kallades därför 1784 till Gårö för att förrätta storskifte; för att ordna upp ägorna i sammanhängande skiften, rättvist fördelade mellan de olika brukarna. Inför förrättningen upprättade lantmätaren en karta över hela hemmanet. Denna karta är den äldsta kartan över Gårö. Den redovisar en markdisposition som inte har sin motsvarighet någon annanstans i skärgården – men väl som illustration i olika böcker till hur en oskiftad by kan se ut. Hemmanet är i princip delat i två olika delar; inäga och utmark. Inägan motsvaras av Gårö by bestående av i princip all åker- och ängsmark samt all bebyggelse. Byn är nogsamt hägnad runt om mot utmarken och utgör ett enda sammanhängande gårde. Utanför byn återfinns någon enstaka ängslina och åkerteg, också nogsamt hägnade, i övrigt bara fria betesytor. Gårdarna ligger utspridda runt om mellan

åkrarna och ängarna innanför bystaketet. Vanligtvis ser man i oskiftade byar att gårdarna ligger på rad utmed bygatan/landsvägen eller att manhusen är samlade runt bytorget/brunnen, men så inte i Gårö. Här finns ingen tendens till riktning, inte ens mot sjön i öster. Den stora gärde som utgjorde Gårö by, låg på den idag öppna åkermarken innanför Bodviken.

Lantmätaren lyckades lägga ihop markslagen till sammanhängande skiften. Hela ön privatiserades därmed på ett helt nytt sätt, eftersom utmarken före skiftet ägdes och brukades gemensamt. De enda allmänna eller samägda platserna efter fastställandet av skiftet 1785, var båtsmanstorpet, väderkvarnen och svinvallen. Av värderingen framgår att den bästa åkern gav fjärde kornet och den bästa ängen fyra lass hö. Betesmarken betraktades som bättre eller sämre. Väderkvarnen räntade två kappar mjöl.

Inom en tidsrymd av tio år efter storskiftet tillkallades lantmätare två gånger för att förrätta hemmansklyvningar. Första gången delade han en gård i tre delar, varav den minsta utgör 1/24 mantal! Han konstaterade att sedan storskiftet har åkern "...blivit uppgjord av bete på många ställen". Den odlade arealen ökade även ängens bekostnad.

1843 var det dags för laga skifte av Gårö. På den oerhört detaljerade kartan kan vi se att nyodlingen av åkermark varit omfattande sedan storskiftet. Byn har tätat, dvs bebyggelsen ligger nu mer samlad. Det gamla bygårdet är fullständigt söndersprängt. Den mesta nyåkern ligger på öns västra sida och är fullständigt översållad av odlingsrösen, mycket tydligt utritade. Dessa äreminnen över slitet för brödfödan har kastats upp i alla tänkbara former; runda, fyrkantiga, avlånga eller som murar. Det tycks trots allt detta slit, finnas mer stentäckt jord än stenbefriad. För att få ekvationen att gå ihop denna gång, är lantmätaren tvingad att splittra byn. Av sex gårdar kan endast två ligga kvar på sina ursprungliga platser. Övriga måste helt eller delvis flytta ut. Den ägostruktur som blir resultatet av laga skiftet, överensstämmer till nästan 100% med de gränser som redovisas på den ekonomiska kartan från 1939. När utflyttningen var verkställd, var Gårö by en saga blott. Gårdarna spreds ut över hemmanets norra halva. Den ende som bodde kvar söder om den gamla byn, var båtsmannen. Man behöll några holmar i sjön i väster som samfällda och strandremsan nedanför gamla byn behölls eller las ut (det framgår inte vilket) som gemensam hamnplats/skötgård.

Åkerarealen hade ökat påtagligt sedan storskiftet och ökningen hade skett på såväl ängens som betesmarkens bekostnad. De tekniska landvinningarna inom jordbruket, gjorde det möjligt och lättare att plöja tunga jordar och att plöja djupare. Den förlorade ängsmarken ersattes av vallodling och djuren betade alltmer på fd ängsmark, där det fanns gräs och örter med högre näringsinnehåll än i de torra hållmarksskogarna.

Vid 1900-talets mitt hade de moderna näringslivsvindarna svept ordentligt över Gårö. På flera av de gamla gårdarna bodde inte längre bönder utan arbetskarlar av olika slag eller pensionärer. På de ännu i bruk varande gårdarna drevs ett traditionellt jordbruk med mjölkkor och spannmålsproduktion.

Båtsmanstorpet

Gustav II Adolf sjösatte förslaget om det ständiga båtsmanshållet 1623, ett system uppbyggt ungefär som det senare införda indelningsverket. I båtsmannens naturalön ingick bla ett torp med lite tillhörande mark, precis som för den indelte soldaten. Sannolikt bodde Gårö/Tokös båtsman inne i Gårö by vid tiden för storskiftet. Något båtsmanstorp är inte utritat på kartan, trots att det omnämns i texten. Vid laga skiftet var torpet utlokaliserat, det låg på landvägens västra sida där Gårö och Tokö ägor möts. Till torpet höde en äng på Tokö ägor. Båtsmanstorpet under Gårö och Tokö hörde till roten 92, Smålands kompani och vid 1800-talts mitt hette båtsmannen Nils Låck. En båtsman fanns också på norra Lövö.

När båtsmansorganisationen upphörde vid 1800-talets slut, miste båtsmanstorpen sin ursprungliga funktion. Flertalet övergick till att bli helt ”vanliga” civila torpställen. År 1918 delades båtsmanstorpet på Gårö mellan de fem hemmansdelarna på ön och bitarna las till den övriga marken. Torpstugan tycks redan varit riven.

Markskiften på Tokö

I lantmäteriets arkiv finns en geometrisk avmätning för förmedling av Tokö, upprättad 1724. Tyvärr saknas kartan till akten. De båda hemmansdelarnas skatteplikt sänks med hälften, genom att de därefter räknas som endast $\frac{1}{2}$ mantal vardera. År 1650 löses den ena hemmansdelen till från krono till skatte, 1746 den andra. Båda förblir därefter skattejord.

1780 görs en bestämning av gränsen mellan Gårö och Tokö. Samtidigt passar man på att storskifta de två halvgårdarna på kronoskattehemmanet Tokö. På den tillhörande kartan ser vi att Besviken, nuvarande Besängen, tränger djupt in på land och gränsen mellan hemmanen läggs mitt i viken för att i mjuka krumbukter ringla vidare mot öster. Kartan är mycket vackert och detaljrikt ritad i sepiabrunt bläck. Bebyggelsen på Tokö ligger samlad innanför Kalveholmen, något sydost om nuvarande Petersborg, som i sin tur är ett jättestort åkergärde, fullkomligt fullpepprat med röjningsrösen. Övrig åkermark ligger samlad i gården nära byn tillsammans med ängen. På sedvanligt nyttjas utmarken till bete.

1805 ska den norra halvgården på Tokö delas och lantmätare tillkallas. Han konstaterar genast att en förrättning helt riktigt måste komma till stånd, eftersom mycket har hänt inom hemmansdelen som kräver en ny taxering av markerna. Han anför nyodling, tillkomna gärdesgårdar och flyttning av hus som några exempel. Och visst har åkerarealen ökat sedan 1780. Nu finns också en bebyggelseklunga en bit söder om Besgloet. I värderingen ser vi att åkern på Tokö ger bättre avkastning än åkern på Gårö. På Tokö ger den goda åkern sjätte kornet - och den sämre ner till andra kornet. Även ängen ger mer, sex lass som mest. Det tycks också finnas större variationer inom betesmarken. Åker och äng är samlad i några ganska stora gården, vilka ligger spridda mest runt hela hemmansdelen. Av anteckningarna framgår med stor tydlighet hur viktigt lövtäktsbruket var. Lantmätaren tar upp en enskild oxel och en lika enskild lind, vilka båda hamnar mitt i skiftesgränser och fattar beslut om båda, eftersom de ska ”begagnas och skördas”. Markerna delas nu till två $\frac{1}{8}$ mantal och endast en stor ”Allmän Gatemark” kvarstår som samägd jord tillsammans med hustomten. Trots att all

mark skiftas och delas bor man kvar på gemensam tomt. Två bostadshus och två stora ladugårdar (?) ligger strax intill varandra, som spegelbilder av varandra.

Några år senare är det dags för hemmanklyvning igen, men också storskifte igen. Den vackra kartan som tillhör akten visar tydligt att Besgloet alltmer växt igen. Längs med stränderna och ute i det blåfärgade glovattnet simmar stora gröna prickar och en antydning till gräns är försiktigt tecknad utanför prickarna. Det måste vara lantmätarens sätt att visa på igenväxningen och att de vattensjuka områdena har, eller kommer att få, ekonomisk betydelse som bete eller slättermark - och att det är omöjligt att dra en exakt gränslinje. I akten omnämns vägen mellan Lövä och Gårö, men den är inte utritad på kartan. Eftersom kartan redovisar hela hemmanet, kan vi se att det finns två bebyggelseklungor, en på norra gårdshalvan och en på den södra, som nu tycks ha förskjutits mot nordväst, ungefär dit Petersborg idag ligger. Den gamla bytomten tycks övergiven. Sammanlagt finns sju brukare. Behovet av åkermark har vuxit med befolkningen. Och mycket åker har brutits ur äng och betesmark. Sannolikt har en del av den myckna nyåker tillkommit genom svedjebbruk på de stora lövarealerna. Ungefär 2/3 av den gamla ängen är omlagd till åker. Några mycket stora ängsmarker finns ännu ungefär mitt på hemmanet.

Hela förrättningen är som en katten på råttan, råttan på repet handling. Man börjar med att åter skifta halvgårdarna om $\frac{1}{4}$ mantal vardera, därefter delas varje halvgård mellan sina brukare; i det ena fallet fem, i det andra två brukare. När så detta är slutfört, ska en av gårdarna i sin tur hemmansklyvas. Det gällde att passa på. Uppdelningen till privat mark gick alltså mycket långt. Den 1780 redovisade "Allmänna gatemarken" är sedan länge borta, däremot finns en gemensam lastageplats på Brunnsnabbeudden, "som till förne" skriver lantmätaren, fast den inte redovisats tidigare. Den ena halvgården behåller alla utöar samägda, medan den andra låter utöarna rotera. Det finns inga uppgifter om gemensam hamnplats, skötgård eller notplatser.

Till skillnad från flera andra håll minskar antalet hemmansägare på Tokö under 1800-talet. Men även sammanslagningar ställer till oklarheter. Toköbönderna låter därför förrätta ett laga skifte 1873-75. Gränsen mot Gårö har rätats ut till en ren skrivbordskonstruktion. Besgloet är nu i det närmsta uppgrundat. Den södra halvgårdens marker har utvecklats till ett fullåkerslandskap med åker- och ängsgården sida vid sida mest över allt. Alla gårdarna är så fulla av odlingsrösen, att man undrar var säd eller gräs fick plats att växa. Rösena är oändliga till antalet och många är kopiöst stora. Alla är mycket prydligt utritade på kartan och de ser mest ut som detaljrutningar av frilagda förhistoriska gravar med stenpackningar i alla tänkbara sinnrika former. Den mest fantastiska stensamlingen är nog den, som likt en jättelik bumerang, kantar den stora viken norr om Petersborg. Sannolikt finns det också intill alla de stora rösena en oändlighet av mindre rösen som inte ritades ut.

Hela hemmanet behandlas nu som en helhet och delas inte med utgångspunkt i halvgårdarna. För att kunna samla jorden i sammanhängande och rättvisa skiften och ge brukarna möjlighet att bo intill sina marker, krävs utflyttning av två gårdar. Den ägostruktur som blir resultatet av laga skiftet baseras delvis på de gamla gränserna. De nya gränserna blir däremot bestående och motsvarar i princip de gränser som redovisas på den ekonomiska kartan från 1939. De gamla

bebyggelsekärnorna bibehålls trots allt. Utflyttargårdarna flyttar mestadels inte så långt.

Skifteskartan visar en tydlig ambition att höja vägstandard och tillgänglighet. Rakt över ön har man ritat in en bred och rak landsväg. Denna korsas i sin tur av en lika bred och rak tvärgående väg, som ska förbinda lastageplatsen på Brunnsnabbeudden med en annan lastageplats på den östra sidan. Denna väg är på ett ställe utlagd rakt över en stor åker. Av allt att döma orkade man inte leva upp till de höga vägambitionererna. De gamla brukningsvägarna fick duga även i fortsättningen.

Fisket

Få öar i skärgården är så till synes förankrade i bondejorden, utan någon som helst kontakt med det omgivande vattnet, som Gårö/Tokö. Inte heller finns det många namn inom hemmanens gränser som skvallrar om fiske. I Timmernabbsviken ligger Silleholmen, det är allt. (Notholmen strax intill hör inte till Gårö.) Det övervägande flertalet utönamn berättar om bete, vegetation och djur. Några antyder sälförekomst och därmed troligen säljakt. Men visst har man nyttjat närheten till fiskrika vatten. Redan under 1500-talet beskrivs, som vi sett, fisket som gott och vi upplyses om att det bedrivs med såväl not som nät på båda hemmanen. I skifteshandlingarna däremot tas inte fisket upp över huvud taget på något av hemmanen. Man inte ens konstaterar att man behåller fiskelotterna i sämja som tillförne. Något man uppenbarligen trots allt gjort, eftersom vattnen runt Gårö/Tokö ännu idag inte är skiftade mer än undantagsvis.

På Tokö beslutar man 1809 om rotation av utöar, men troligen med betet för ögonen. Vid laga skiftet fördelas utöarna mellan hemmansdelarna. På skifteskartan för Gårö redovisas en samägd udde ut i Mönsteråsviken och på kartan är en bred och rak väg dit utritad. Men, om det var en lastageplats –som Brunnenabbudden på Tokö- eller gemensam skötgård framgår inte.

I den första fiskestatistik, som upprättades år 1880, redovisas ett fiskeläge vid namn Tokö, med sju (!) fiskare, en not och en båt. Tillsammans avyttrar dessa fiskare 300 valar fisk/år, vilket är något mer än de själva konsumerade (200 valar). Man fiskade inte ål enligt denna statistik. Om siffran sju är ett resultat av tryckfelsnisse, är det tyvärr ett fel som överförts i alla omtryckningar av statestiken. Men sju fiskare om en not och en båt, det verkar lite trångt. Gårö redovisas inte alls.

Till skillnad från kusten och skärgården längre norrut i länet, har det traditionella fisket i södra skärgården mestadels inte avsatt några större anläggningar strandkanten dvs hamnar med bryggor och bodar. På många håll ersattes sjöboden i princip av en stor flyttbar kista att förvara redskapen i och båtarna drogs upp i kåser på stranden. Inte på någon av de tillgängliga kartorna för Gårö eller Tokö, inkluderat den ekonomiska kartan från 1970-talet, finns bebyggelse eller anläggningar i strandkanten, med undantag av den lilla, lilla bod (?) som 1939 är utritad på en samfälld strandremsa nedanför Gårö gamla byplats, som ju vore en perfekt gemensam hamn och skötgård!

Skeppsholmen

Namnet Skeppsholmen möter vi skrivet först 1727. Skepps- och Skutholmar brukar indikera att de har varit tillfälliga tilläggs- eller ankringsplatser just för lite större skutor, till skillnad från båthamnar som brukar beteckna byns eller gårdens permanenta hamn. På Gårö har några skeppare bott. Kanske har de haft skutor liggande utanför Skeppsholmen.

Skeppsholmen är ingen egen jordregisterenhet. Så långt kartmaterialet tillåter oss att följa historien bakåt, bara ön bara delvis hört till Gårö. Många av de gränsdragningar vi idag kan studera på den ekonomiska kartan, tycks vara rena skrivbordprodukter, utlagda utan hänsyn till gammal hävd eller topografiska förutsättningar. De är lika raka och ”onaturliga” som gränserna mellan USA:s stater. Och den stackarns Skeppsholmen är verkligen ett mycket tydligt exempel på detta. Den södra halvan av ön hör till Gårö och har så gjort sedan i alla fall 1784. Den norra öhalvan hör till Okneback. I det smala sundet mellan Skeppsholmen och fastlandet skär nästa gräns, nämligen Oknebacks mot Kronobäck. Det finns bara en förklaring till denna långa tarm Oknebacksland, som separerar Gårö och Kronobäck för varandra och delar Skeppsholmen längs med. Uppenbarligen var detta det enda sättet för Okneback att ha tillgång till öppna havet. Visserligen ligger en skärgård hörande till Kronobäck utanför, men den kunde ju utan större problem passeras.

På laga skifteskartan för Gårö från 1843 är Skeppsholmen bebyggd och gården delas av gränsen mitt i, på samma sätt som på den ekonomiska kartan från 1939. Där skär gränsen rakt över gården; som med en kniv är ladugård och fruktträdgård skurna i två delar. Bostadshuset ligger på Oknebacksmark liksom halva ladugården och halva fruktträdgården. Den andra ladugårdshalvan och trädgårdshalvan ligger på Gåröjord! Och så är det än idag.

Bebyggelse

I handlingarna till laga skiftet på Tokö finns en beskrivning och värdering av alla hus i byn för att rättvist kunna bedöma, värdera och fördela kostnader. Av denna framgår att manhusen på hemmanet varierar mycket vad gäller storlek och höjd; något har två eldrör - andra har bara ett, något har fyra rum på övervåning - andra har spannmålmagasin osv. Alla är dock i bottenvåningen inredda med kök och ett eller två rum och alla manhus -utom ett- har yttertak täckta med tegel; undantaget har ännu näver under torv. De tycks var uppförda på knut dvs timrade och brädfodrade. Ett av de mindre husen uppges ha tapeter på vägarna i två rum. Ladugårdarna är däremot uppförda på stolpar dvs skiftesverk och alla har taken täckta av halm. Merendels är de stora och rymmer flera funktioner, men alla gårdarna har ännu separata svinstall. Inte en enda sjöbod finns med i värderingen.

Lantmätaren beskriver också trädgårdarna, räknar fruktträden och avgör huruvida de är flyttbara eller ej. Plommon tycks dock inte ha hört till fruktträdens ädla skara, de räknas i klump tillsammans med bärbuskar.

Utflyttningen medförde en modernisering av såväl bostadshus som ekonomi-byggnader. Moderniseringen fortsatte långt in på 1900-talet, med en blandad

bebyggelsebild som resultat. Äldre tvåvåninga stugor samsas med 1½ plans manhus från sekelskiftet 1900 och moderna villor. Allt hålls dock idag samman av de faluröda fasaderna och den försiktiga inplaceringen i landskapet. Efter 1950 har flera tomter avstyckats och bebyggt med sedvanliga villor. Något av de äldre husen bebos i dag endast sommartid.

Av den gamla byn på Gårö återstår bara två gårdar på ursprunglig plats. Det innebär att endast två gårdar skulle kunna, vad gäller gårdsstruktur och byggnader, ha delar kvar sedan tiden före laga skiftet 1873. Vid 1950-talets mitt fanns också just på dessa två gårdar de traditionella tvåvåninga rödmålade stugorna. Bostadshusen på alla de utflyttade gårdarna är av senare datum och modernare slag, mestadels uppförda i 1½ plan och med dubbel rumsbredd i bottenvåningen. Beskrivningen av husen på Tokö före skiftet kan också gälla för Gårö. Dominerande fasadfärg har varit och är fortfarande falurött.

Dagsläget

Idag är alla öarna söder om Nynäs och Oknö förbundna med varandra och med fastlandet genom broar och vägbankar. Från Gårö/Tokö har man pendelavstånd till de större orterna på fastlandet, något som avsatt spår genom tillkomsten av flera moderna villor. Detta till trots är de gamla strukturerna inte brutna, villorna ligger i ”torplägen” och stör inte. Gårdsbeståndet har något glesats ut under 1900-talet, med marksammanslagning som följd. De flesta större äldre bostadshus är bodda året runt, det är mest torpen som stirrar stumt och mörkt under vinterhalvåret. Jordbruket är fortfarande en viktig verksamhet, kanske ofta i kombination med andra näringar. Inägomarkerna är därför till stor del ännu öppna. Odlingsröset finns i rik mängd fortfarande kvar. Inte alla, långt därifrån, men många, många vittnar fortfarande om en osannolik odlarmöda.

För Gårös del kan man tala om en total landskapsomvandling sedan laga skiftet. Av den gamla byn finns idag inga tydliga spår. Byplatsen är ett ovanligt vackert åkerlandskap, brutet av några åkerholmar med stora ekar på, och omgivet av skog på mest alla sidor. Omvandlingen av Tokö har inte alls varit lika påtaglig. Den gamla markstrukturen utgör fortfarande trots allt basen.

Skydd och förordningar

Litteratur

Kalmar läns museums arkiv

Lantmäteriets arkiv

Småländska skärgårdsnamn; Ivar Modéer 1933

Det medeltid Småland. Hanbörd och Stranda. Olle Ferm och Jan Brunius 1990

Frälsegodsens i Sverige under storhetstiden. J Almquist 1976

Meddelande rörande Sveriges fiskerier 1-2. Rudolf Lundberg 1883

Sjöbodan och sjöbodgårdar i Stranda härad. Ivar Modéer, Stranda 1934-35, 1936